

ARKEOLOJİ VE TÜRK MUSİKİSİ

Ersin SÜMER*

Özet: Bu araştırma, arkeoloji ve Türk musikisi arasındaki ilişkiyi tarihsel, kültürel boyutlarıyla ele almaktadır. Arkeolojinin, eski uygarlıkların kalıntılarını inceleyerek geçmiş toplumların yaşamlarını ve sanat anlayışlarını anlamamıza yardımcı olduğu vurgulanmıştır. Çalışmada, Türk musikisinin tarihsel gelişimi arkeolojik bulgular ışığında incelenmiş ve bu bağlamda Sümerler, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Selçuklular dönemlerine ait müzikle ilgili arkeolojik kalıntılar araştırılmıştır. Sümerler döneminde bulunan müzik aletleri ve çivi yazılı tabletler, Hunların askeri müziğe verdiği önemi, Göktürklerin kopuz ve davul gibi çalgıları, Uygurların fresklerinde tasvir edilen müzisyen figürleri ve Selçuklular dönemine ait minyatürlerde müzik aletlerinin varlığı, Türk musikisinin köklü bir geleneğe sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Müzik, Türk Musikisi.

Archaeology and Turkish Music

Abstract: This research examines the relationship between archaeology and Turkish music in its historical and cultural dimensions. It is emphasized that archaeology helps us understand the lives and artistic understanding of past societies by examining the remains of ancient civilizations. In the study, the historical development of Turkish music was examined in the light of archaeological findings and in this context, archaeological remains related to music from the Sumerian, Hun, Göktürk, Uyghur and Seljuk periods were investigated. Musical instruments and cuneiform tablets found in the Sumerian period, the importance given to military music by the Huns, the instruments such as kopuz and drums of the Göktürks, the musician figures depicted in the frescoes of the Uyghurs and the presence of musical instruments in miniatures from the Seljuk period show that Turkish music has a deep-rooted tradition.

Key Words: Archaeology, Music, Turkish Music.

GİRİŞ

Kültür ve sanat insanlık tarihinin en önemli yapı taşlarından biri olarak bilinir. Arkeolojinin geçmişi genelde sadece önemli buluşların tarihi olarak anılır. Lakin arkeolojinin tarihi insanlığın maddi kalıntılara farklı bir bakış açısıyla bakmayı kavramamız ve bunu yaparken de bize yardımcı olarak yeni sistemler geliştirmemizin ortaya çıkış hikâyesidir.(Dervişoğlu,2018,s,3) Bu anlamda, arkeoloji ve müzik, geçmiş uygarlıkların sosyo kültürel yapılarının incelenmesinde ve anlamlandırılmasında kilit önemi yere sahiptir. Arkeoloji, maddi kültür öğeleri üzerinden geçmiş toplumların yaşamlarını, inançlarını ve sanatsal ifadelerini araştırırken, müzik bu toplumların duyu dünyasını, estetik anlayışını ve iletişim yöntemini anlamamıza yardımcı olur. Türk musikisi gibi köklü bir geleneğe sahip müzik türleri, tarih boyunca farklı medeniyetlerin izlerini taşımış ve bu medeniyetlerle etkileşim içinde şekillenmiştir.

Bu çalışmada, arkeoloji, arkeolojik buluntular ve Türk Musikisi arasındaki ilişki ele alınarak, bu ilişkinin tarihsel, kültürel ve sanatsal boyutları incelenmiştir. Türk musikisinin tarihsel gelişimi boyunca farklı coğrafyalardan ve medeniyetlerden etkilenmiş olması, bu bağlamda arkeolojik verilerle ortaya çıkan olanakların önemini göstermektedir. Çalışmanın amacı, arkeoloji ve Türk musikisi arasındaki bağları ortaya koyarak, geçmişin kültür dünyasını anlamlandırmaya olanak sağlamaktır.

1.Arkeoloji Nedir

Arkeoloji eski kültür ve uygarlıkların maddi kalıntılarını inceleyen, bilimsel kazı yöntemleri ile bu kalıntıları ortaya çıkaran yer ve tarihte zamanını belirleyen bir bilim dalıdır. Arkeoloji aslında kazı bilimi olarak geçse de, doğru anlamı eskinin bilimidir. Antik Yunanca Arkheos ve Logos kelimelerinden türetilmiştir”.(Arkeofili,2022.s.1.) Tarih öncesi ve tarihi dönemlere ait olup kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili eserleri kapsar. Arkeoloji sadece kazı yapmakla sınırlı olmayıp buluntuların yer ve zaman ilişkisini belirleyerek tarihsel ilişkiler kurmak, toplumların sosyo kültürel yapılarını anlamak gibi ayrıntılı bir araştırma alanı vardır. Tarihi eserleri gün ışığına çıkararak insanlar için daha derin bir tarih bilinci yaratmaktır.

* Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Müziği Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi:

Arkeoloji, eser bulmak yerine eski kültürleri anlamayı amaçlar ve elde ettikleri eserler bu süreçte birer araçtır. Kazılarda elde edilen bilgilerle bir kültüre dair yeterli veri sağlanabilir; ancak tüm bilgilerin ortaya çıkarılması hedeflenmez. Yazılı kaynakları bulunan toplumlarda belgeler önemli ipuçları sunar. Geçmişte birçok arkeolog işgalci güçlerin hizmetinde çalışmış ve bu süreç sömürgecilikle ilişkilendirilmiştir. Günümüzde ise arkeoloji daha sistematik hale gelmiş ve bilimsel yöntemlere dayanarak keşifler yapılmaktadır. Arkeoloji, geçmişe ışık tutmanın yanı sıra günümüz toplumlarının anlayışını da geliştirme potansiyeline sahiptir.

2.Arkeolojinin Tarihi

Arkeolojinin tarihi, sadece önemli buluntuların değil, aynı zamanda insanlığın geçmişe yönelik bakış açısını değiştiren süreçlerin de tarihidir. “Geriye dönünce ne kadar uzağa bakabiliyorsanız, ileriye bakınca da muhtemelen o kadar uzağı görürsünüz. Winston Churchill’e ait olan bu söz, Arkeoloji biliminin amacını da özetler niteliktedir. Her ne kadar kısaca “eskinin bilimi” veya “kazı bilimi” olarak tanımlansa da, Arkeoloji sadece kazı yapmaktan ve eski eserleri toplamaktan ibaret bir bilim dalı değildir. İnsanlık tarihi uzun süre boyunca efsanelerle şekillenmişken, arkeolojinin gelişimi bu sis perdesini aralayarak sistematik bir anlayış getirmiştir. Bu anlamda arkeoloji, insanlığın maddi kalıntılarına farklı bir bakış açısıyla yaklaşmamızı sağlayan bir alan olarak ortaya çıkmıştır”(Can, Işıklı,2013,s,173)

15.ve 17. yüzyıllar arasında temelleri atılan bilimsel yaklaşımlar sonrasında başlayan sistematik süreçle birlikte 19.yüzyılda modern anlamda tüm dünyada kabul gören bir disiplin haline gelen arkeoloji günümüzde de evrim geçirmekte olup sürekli yeniliklere açıktır. Bugün bile teknolojinin sunduğu geçmişe ait bilgilerimizi derinlemesine sorgulayan yeni teknikler geliştirilmeye devam etmektedir. Böylece hem geçmişimiz hakkında daha fazla bilgi edinmeyi hem de kültür mirasımızı koruma konusunda bilinçlenmeyi sağlamak amaçlanmaktadır. Bu nedenle arkeoloji sadece tarihle değil aynı zamanda insanların köklerine olan bağlılıklarını anlamaktır. Günümüzde yapılan bir çok arkeolojik kazı amacının ötesine geçerek yasa dışı bir hal almıştır. Bu konu ile ilgili Brian FAGAN’ ın Arkeolojinin Kısa Tarihi adlı kitabının bir bölümünde “‘Birçok insan hâlâ arkeologların hayatlarını piramitleri ve kayıp şehirleri kazarak geçiren romantik maceracılar olduğunu düşünmektedir. Günümüzde arkeoloji tehlikeli seyahatler ile gösterişli keşiflerden çok uzaktır. Her ne kadar hazine avıyla başlamış olsa da ve ne yazık ki günümüzde de, ciddi arkeolojik çalışmaların yanı sıra alanların yağmalanması devam etmektedir. Ama hazine avı bildiğimiz arkeoloji değildir; bu sadece, değerli nesneleri zengin koleksiyonculara satmak için gün ışığına çıkarmak amacıyla yapılan, hızlı, acımasız bir kazıdır. Bunun, 3 milyon yıldan daha uzun bir geçmişi olan insan davranışının, geçmişin bilimsel araştırması olan arkeolojiyle alakası yoktur”.(Fagan,2018,s,10) Arkeoloji, insanların geçmişini maddi kalıntılar üzerinden inceleyen bir bilim dalıdır. Bu disiplinin tarihi, insanın geçmişini anlamaya duyduğu merakın bir sonucu olarak şekillenmiştir. İşte arkeolojinin tarihine genel bir bakış:

2.1. Antik Çağ’da Arkeoloji:

“Arkeolojinin bilim haline geliş sürecinde Pompei kazılarının uyandırdığı ilginin ardından, 18. yüzyılda Winckelmann’ın “Antikçağ Sanat Tarihi” kitabı arkeoloji biliminin ortaya çıkışını sağlamıştır. Winckelmann bu yapıtında antikçağ anıtlarını sınıflandırıcı bir bakışla düzene sokmuş ve ilk kez ilkçağ sanatının gelişimini açıklayabilmiştir”. (Öztaner,2017,s,43) Antik çağda arkeoloji, günümüzdeki anlamıyla bir bilim dalı olmaktan ziyade, eski eserlerin ve tarihi yapıtların korunması, onarımı gibi faaliyetlere dayalıydı. Orta Asya’daki Türk uygarlıklarının göçebe yaşam tarzları nedeniyle kültürel eserler ve mezar anıtları, bu dönemin arkeolojik izlerini oluşturur. Mezopotamya Mısır ve Yunan Uygarlıkları gibi eski toplumlarda, geçmişe olan ilgi dini ritüeller ve tarihi belgelerle kaya yazılarında ve kazı çalışmalarında ortaya çıkmaktadır.

2.1.1 Kurganlar:

Kurganlar Türklerin Antik Çağdan itibaren bıraktığı en önemli kalıntılardır. Altay Dağları zengin mezar eşyaları ve mumyalanmış o dönemin önemli kişilerini gösteren bir yer olarak bilinir. Bu kalıntılar Türklerin inanç sistemleri, sanat anlayışları ve gündelik yaşamlarına dair önemli bilgiler verir. “Rusya’ya bağlı Gorna Altay bölgesinde yukarı Altaylar’ın doğu kısmındaki Tuva

sınırında yer alan Pazırık bölgesi Büyük Ulugan sahası içerisinde Greenwiht'e göre 50'44 kuzey, 88'03 doğuda bulunan bir vadidir".(Narşap,2023,s,121) Önemli buluntuların olduğu bu bölge arkeologlar tarafından dikkatle incelenmiştir.

2.2. Orta Çağ:

Orta Çağ Türklerin en önemli kültürel mirası, taşlar üzerine kazınmış yazıtlardır. Göktürkler dönemine ait Orhun Yazıtları Türklerin dil, tarih ve devlet anlayışını yansıtan önemli bir arkeolojik kalıntıdır." Orhun Yazıtları kavramı içerisinde; Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk yazıtları büyük yazıtlar olarak bilinmekte, bunların yanında "Külü Çor" ve "Ongin" yazıtları gibi küçük yazıtlar da bulunmaktadır". (Güler,2018,s,5) Yenisey Yazıtları Göktürkler öncesi döneme ait olup Türkler'in erken dönem alfabelerini ve düşünce yapısını anlamamızda önemli bir kaynaktır. Batı'da geçmişin araştırılması daha çok İncil'de anlatılan olaylara dayanıyordu. Antik kalıntılar genellikle kutsal ya da mitolojik olaylarla ilişkilendirilerek anlamlandırıldı.

2.3. 18. ve 19. Yüzyıl:

18. yüzyıl, arkeolojinin sistematik bir bilim dalı olmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde ilk akademik kazılar yapılmaya başlandı.19. yüzyılda arkeoloji, modern yöntemlerle tanıştı. Heinrich Schliemann, Troya kazılarıyla bu döneme damgasını vurdu. "İliada'yı defalarca okuyup, inceledikten sonra Homeros'un anlattığı Troya' nın yani İlios kentinin, Çanakkale Boğazı'nın güneyinde yer alan Hisarlık Tepesi'nde aranması gerektiğine inanmıştır".(Aslan,2018,ss,1) Aynı zamanda, eski Mısır hiyerogliflerinin çözülmesi (Rosetta Taşı) gibi önemli gelişmeler yaşandı. "Yaklaşık bir masa üstü büyüklüğündeki taş hemen bilim insanlarıncı incelenmek üzere Kahire'deki Enstitü'ye gönderildi. Taş bilim insanları arasında büyük bir heyecan yarattı. Onun, yüzlerce yıldır, bütün uğraşlara karşın bir türlü çözilemeyen Mısır hiyerogliflerinin anlaşılmasında anahtar bir rol oynayabileceği fark edilmişti. Gerçekten de öyle oldu. MÖ 196'dan kalma taşın üzerinde aslında bir değil üç metin vardı. Taşı özel yapan şey de bu üç metnin, iki dilde ve üç farklı yazıyla yazılmış aynı metin olmasıydı. Üstteki 14 satırlık metin hiyeroglifle, ortadaki 44 satırlık metin demotikle ve alttaki 54 satırlık metin de Eski Yunanca yazılmıştı. İki Mısır yazısını da yaklaşık 1500 yıldır okuyabilen kimse yoktu ama Eski Yunanca bilinen bir yazıydı"(Bilim ve Teknik,2008,s,71)

20. yüzyılda arkeoloji, bilimsel yöntemlerle geniş bir yere sahip oldu. Karbon 14 tarihleme, jeofizik araştırmalar ve bilgisayar teknolojileri arkeolojide devrim yarattı. "Arkeolojik kazılarda içinde karbon elementi bulunan çeşitli buluntular elde edilir. Karbon içeren buluntularda eser olarak bulunan radyoaktif C-14 (radyokarbon) izotopunun yoğunluğu ya da radyoaktivitesi ölçülerek buluntular tarihlenebilir."(Urtekin,2021,s,23) Günümüzde arkeoloji, çevresel analizler, DNA çalışmaları ve dijital teknolojilerle destekleniyor. Aynı zamanda, yerel halkın katılımı ve kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar önem kazandı. Arkeolojinin tarihi, insanlığın kendi geçmişine dair merakının, teknoloji ve bilgi birikimiyle birleşerek şekillenmesiyle gelişmiştir. Bugün arkeoloji, insanlık tarihinin bilinmeyen yönlerini aydınlatan çok yönlü bir bilim dalıdır.

3.Türkler'de Arkeoloji Ve Müzik:

3.1.Selçuklular ve Öncesi Dönemlerde Arkeolojik Çalışmalar ve Müzik Bulguları:

M.Ö. 12.000 – 3.000 Neolitik ve Kalkolitik Çağlar müzik aletleri ve ritüellerin erken yerleşik toplulukların sosyal yapılarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Azerbaycan'ın Gobustan bölgesinde bulunan kaya resimleri M.Ö.12.000 yılına tarihlendirilebilir. "Büyüktaş bölgesinde yer alan gaval daşların (kavaltaş)vurmalı bir çalgı olarak kullanıldığı kabul edilmektedir." (Vural,2019,s,297) Özellikle Çatalhöyük gibi arkeolojik alanlardan çıkarılan buluntular, müziğin ritüel ve günlük yaşamda kullanıldığını kanıtlamaktadır. Burak Karaağaç'ın Arkeolojik Çağlarda Anadolu'da Müzik adlı makalesinde belirttiği "Çatalhöyük, te MELLAART James tarafından yapılmış olan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan duvar resimleri üzerinde bulunan av sahnelerinde dans eden bir avcı grubu figürünün, çeşitli vurmalı çalgıları kullandığı yönünde görüş oluşabilir" (Karaağaç,2018,s,287). Neolitik döneme ait arkeolojik bulgulara

Kazak Türkleri' nin iki telli dombra adında ensturmanları ortaya çıkmıştır. Ayrıca 6000 yıl öncesine ait petroglifler dombra ve dans eden toplulukları günümüze kadar taşımışlardır.

M.Ö. 3.000 – 2.000 Erken Tunç Çağında müzik, artan ticaret ve kültürel etkileşimler sayesinde daha gelişmiştir. Arkeolojik kazılar, telli çalgılar ve ritmik aletlerin yanı sıra, dans ve müzikle ilişkili kabartmalara da ulaşılmıştır. Ünlü Alman müzik arkeoloğu BACHMANN Werner' in “Anadolu'nun Tarih Öncesi Müzik Arkeolojisi Makalesi-Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Müzik Kültürü Erken Bronz Çağı'nın III. Evresinde, yaylı çalgıların da bulunduğu yönünde görüşü vardır”. (Karaağaç,2018,s,292) M.Ö 2.000 – 1190 Hitit uygarlığına ait yazılı belgeler ve görsel materyaller, müziğin ritüel ve saray yaşamındaki önemini vurgulamaktadır. “Hitit hiyerogliflerinde müzisyen figürleri, çalgılar ve dans eden topluluklar betimlenmiştir. Hititli müzisyenlerin kullandığı kendi tınlar çalgılar (idiophone) arasında: çalpara/zil; sistrum, derili vurmaları davul, tef, darbuka/dümbelek, telli çalgılar: lir, arp ve bağlamalar, nefesli çalgılar; kaval, çifte kaval ve boru sıralanabilir”. (Karaağaç,2018,s,295) M.Ö. 1.190 – M.S 395 Demir ve Roma çağı Batı ve Doğu kültürlerinin birleştiği, dolayısıyla müziksel çeşitliliğin arttığı bir süreçtir. Roma dönemine ait Anadolu buluntuları, tiyatrolarda kullanılan müzik aletleri ve halk şenliklerinde müziğin etkisini göstermektedir.

3.1.1 Sümerler Dönemine Yönelik Arkeolojik Çalışmalar:

Sümerler Mezopotamya uygarlığının en eski medeniyetlerinden biridir. Müzik onların dini ve toplumsal yaşamında önemli bir yer tutmuştur. Sümerler' müzik hakkında bilgi arkeolojik buluntular, çivi yazılı tabletler ve antik sanat eserlerinden elde edilmiştir. Sümer krallarının müzikte usta oldukları yapılan arkeolojik çalışmalarla sabitlenmiştir. Timur Vural'ın bir makalesinde değindiği Sümer krallarından ‘Şulgi, meşhur ilahisinde önce yazı sanatına sahip olmakla, sonra müzik alanındaki ustalığıyla şöyle övünmüştür.

Ben Şulgi, Ur Kralı, kendimi müziğe adadım

Ve hiçbir şey beni bundan alıkoyamadı”(Vural,2019,s,300)

“L.Wolley, 1929 yılında yaptığı arkeolojik mezar kazılarında Sümerlere ait 79 kadavranın yanında, üzerinde altın boğa heykelciği olan bir arp bulunmuştur” (Vural ,2019,s,301) Davulu ilk kullananlarında Sümerler olduğu yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu yüksek bir olasılıktır.

3.1.2 Hunlar Dönemine Yönelik Arkeolojik Çalışmalar:

Hunlar tarih boyunca geniş bir coğrafyada etkili olmuş bir topluluk olarak arkeolojik çalışmalarda önemli izler bırakmıştır. Hunlar' ın müzikle olan ilişkisi, kültürel birikimlerinin ve toplumsal yapılarının bir parçası olarak dikkat çeker. Hunlar dönemine ait müzik buluntuları arkeolojik veriler ve tarihsel kaynaklarla günümüze kadar gelmiştir. Hunlar'ın mezarlarında ve yerleşim alanlarında bulunan bazı objeler, müzik aletlerine işaret eder. Özellikle kemik, ahşap ve metalden yapılmış üflemlerli çalgılar, vurmali çalgılar öne çıkar. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu “Hunların, müziği askeri alanda da kullandıkları görülmektedir. O dönemde askeri müzik tuğ takımları ile yapılmaktadır. Yırağ (surnay, zurna), borguy (boro), tümrük (davul), küvrük (kös) ve çeng (zil) ‘den kurulu, tuğ takımı çalgı kadrosunun ilk şekli Hunlar döneminde oluşmuştur”. (Vural,2019,s,302) Arkeolojik kazılarda bulunan savaş davulları ve bronz çanlar, Hun müzik kültürünün ritüel ve askeri işlevlere sahip olduğunu gösterir. Bazı Hun mezarlarında müzikal sahneleri veya enstrümanları tasvir eden kabartmalar ve resimler bulunmuştur. Bu görseller, Hun müziğinin günlük yaşam, ritüel, ve eğlenceyle bağlantılı olduğuna işaret eder.

3.1.3 Göktürkler Dönemine Yönelik Arkeolojik Çalışmalar:

Göktürk dönemine ait mezarlarda ve kalıntılarda, müzik aletlerinin parçalarına rastlanmıştır. Türklerin en eski telli çalgılarından biri olan dombra (kopuz), Göktürklerde de yaygın olarak kullanılmıştır. Arkeolojik çalışmalarda ritüel amaçlarla kullanıldığı düşünülen bronzdan yapılmış çanlar ve ziller bulunmuştur. Altay Dağları ve Moğolistan Kaya Resimleri Bu bölgelerde bulunan kaya resimlerinde müzisyen figürlerine rastlanmıştır. Özellikle kopuz çalan veya dans eden figürler bu dönemde de görülmüştür. Bu, o dönem müzik ve dansın sosyal yaşamlarındaki önemine işaret eder. Göktürkler arasında müziğin, özellikle dini törenlerde (şaman ayinleri) ve ritüellerde önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Şaman ritüellerinde çalınan çalgılar,

davul, dombra ve çeşitli ritim aletleri olmuştur. Göktürk kurganlarında (mezar), törenlere işaret eden çalgı aletlerine rastlanmıştır. Bu buluntular, ölen kişinin sosyal statüsü ve müzikle ilişkisinin bir göstergesi olabilir. Altay Arpı yine bu döneme ait önemli bir arkeolojik bulgudur. “Bu çalgıyı bulan arkeologlar kopuz olarak yayınlarında neşretmelerine rağmen 2016 yılından buyana Moğolistan , bu çalgının tanımını Altay Arpı olarak yapmaya başlamıştır”. (Vural,2019,s,308)

3.1.4 Uygur Dönemine Yönelik Arkeolojik Çalışmalar:

Uygur medeniyetine ait arkeolojik müzik bulguları, Doğu Türkistan ve çevresinde yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış ve Uygur kültürünün zengin müzik mirasını aydınlatan önemli veriler sunmuştur. “Hun ve Kök Türkler’ in tören, merasim ve festivallerinde müziğin ayrılmaz bir parçası olması, hal içinde ve saraylarda gelişim göstermesi Uygurlar döneminde de devam etmiştir. Uygurlar döneminde müzisyenlerin ve müzik gruplarının, fresk ve minyatürlerde resmedilmiş olması, bizlere önemli ipuçları sunmaktadır”.(Göher Vural,2016,s,213) Kopuz, dutar gibi telli çalgılar Uygur sanatında yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tür çalgılar Uygur minyatürlerinde ve fresklerde tasvir edilmiştir. Bulunan fresklerde müzisyenler ve müzik aletleri tasvir edilmiştir. Bu freskler, Uygur toplumunda müziğin sosyal ve dini hayattaki önemini göstermektedir. Uygur minyatür sanatı, müzisyenlerin betimlendiği sahnelerle zenginleşmiştir. Bu minyatürler, dönemin müzik kültürüne dair görsel kanıtlar sunar. Bazı kazılarda müzik aletlerine ait parçalar bulunmuştur. Örneğin, ahşap kopuz gövdeleri ve sazlara ait teller gibi kalıntılar, Uygurların çalgı yapımında ileri tekniklere sahip olduğunu gösterir. Fresklerinde dans eden ve müzik yapan gruplar sıkça tasvir edilmiştir.

3.1.5 Selçuklular Dönemine Yönelik Arkeolojik Çalışmalar:

Selçuklular dönemi, Orta Çağ İslam dünyasında büyük bir kültürel ve bilimsel gelişim yaşandığı bir dönemdir. Genellikle yazılı belgeler, sanatsal ifadeler ve bazı müzik aletlerinin kalıntıları olarak ortaya çıkmaktadır. Selçuklu döneminde, özellikle İslam dünyasında müzik teorisi oldukça gelişmiştir. Selçuklular’ da müzik, bilimsel bir disiplin olarak kabul ediliyordu. Bu dönemin önemli müzik bilginlerinden biri olan Farabi, müzikle ilgili önemli eserler yazmıştır. “Kitab al- Musiqa al-Kabir adlı eseri, Orta Çağ İslam dünyasında müzikle ilgili yapılan çalışmaları kapsamlı bir şekilde ele alır. Bu dönem minyatür eserlerle birlikte seramik ve madeni tabaklar taş oyma eserler de günümüze gelmiştir. İskender konusunu ilk ele alanlardan ünlü Selçuklu şairi Nizami Gencevi’ nin eserleride birçok kez minyatürlenmiştir.” (Uslu,2014,s,459) Selçuklu dönemi mimarisinde ve sanatında bazen müzikle ilgili sahneler yer alır. Özellikle duvar freskleri ve minyatürlerde, müzik çalan kişiler ve müzik aletleri betimlenmiştir. Bu tür sanat eserleri, dönemin müzik kültürüne dair önemli ipuçları verir.

Selçuklu minyatür sanatı, zaman zaman saray yaşamını ve sosyal etkinlikleri betimlemiş ve bu sahnelerde müzik önemli bir yer tutmuştur. Sarayda düzenlenen eğlencelerde, şairlerin ve müzisyenlerin bir araya geldiği, müzik ve şiirli toplantıların yer aldığı sahneler minyatürlere yansımıştır. Selçuklular döneminde müzik, hem dini hem de sosyal yaşamın önemli bir parçasıydı. Arkeolojik buluntular, yazılı belgeler ve minyatürler, dönemin müzik kültürünü anlamamıza yardımcı olur. Müzik aletlerinin kalıntıları, Mevlevi zikir ritüelleri, ve saray yaşamına dair izler, Selçuklu döneminin müziğe olan katkılarını yansıtan temel unsurlardır. “Selçuklular’ dan günümüze gelen ikonlar arsında elde bir de kabartma taş vardır. En geç 13.yy. la ait olduğu kabul edilen Selçuklu devrinde işlenmiş taş üzerine oyarak yapılmış bu kabartma tanbur/ut çalan bir adam kadın figürü taşımaktadır. Bu kabartma taş bugün Berlin müzesindedir”.(Uslu,2014,s,459) Selçuklu dönemi, Sufizm’ in büyük bir güç kazandığı bir dönemdir. Sufizm ile bağlantılı olarak müzik, bir nevi dini ibadet olarak kabul edilir. Özellikle Mevlevi Tarikatı’nın kurucusu Celaleddin Rumi, Selçuklu döneminin önemli bir filozofuydu ve müzik, onun tasavvufi öğretisinde önemli bir yer tutuyordu. “Mevlana’ nın iyi bir müzisyen olduğuna dair güçlü kanıtlar vardır. Kendisinin mükemmel derecede rebap çalmasının yanında, Mesnevi’inde ve Divanı Kebir’inde hep müziği semayı ve aşkı övmüştür”.(Altınölçek,2014,s,855)

“Türkler’ de askeri müziğin 2500 yıl öncesine dayandığına dair belgeler görülmektedir.7.yüzyılda yazıldığı bilinen Orhun Yazıtları ve Şine Usu yazıtında da Tuğ

çalgılarından söz edilmektedir”.(Yıldız,1992,s,3) Arkeolojik çalışmalar sonucu Tuğ takımında bulunan çalgılar: Yırağ, Burgay, Küvrük, tümrük ve çeng tir. Türkler’ de askeri müzik Selçuklular döneminde tarihinin en önemli zamanını yaşamıştır. Kubadabad Sarayı kazılarında en çok karşılaşılan buluntu gruplarından birisi seramikler ve çinilerdir.” Anadolu Selçukluları zamanında çeşitli eğlenceler, cülûs ve zafer merasimlerinde müzik önemli bir rol oynamaktaydı. Bu eğlencelerde rebab ve berbat ile birlikte çeng çalgısının da yer aldığı Kubadabad sarayı kazılarında çıkarılan seramikler üzerinde görülmektedir”.(Göher Vural,2018,s,159)

Sonuç

Selçuklular ve öncesi Türk toplumlarının müzik kültürü, arkeolojik çalışmalar ve tarihsel kaynakla günümüze kadar gelmiş, tutarlı veriler ile köklü müziğimizin dünyada eşi benzeri olmayan bir nitelikte olduğunu bize her zaman göstermiştir. Arkeolojik kazılarda bulunan müzik aletleri, dönemin zengin müzik kültürüne sahip olduğuna ışık tutmuştur. Özellikle vurmali ve üflemeli çalgılardan olan kopuz, ney ve flüt benzeri aletler, Orta Asya steplerinde sıkça kullanılan müzik aletleri olarak çıkmaktadır. Bu çalgıların, hayvan kemikleri, ağaç ve deri gibi doğal malzemelerden yapıldığı görülmüştür. Bu durum, doğayla uyumlu bir kültür anlayışını da yansıtmaktadır. Müzik aletleri sadece eğlence veya sanat amacıyla değil, aynı zamanda ritüel ve törensel amaçlarla da kullanılmıştır. Kazılarda ele geçirilen buluntular arasında, dini ritüeller de kullanıldığı düşünülen davullar ve ziller önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalgıların üzerindeki işlemeler ve motifler, dönemin kültür ve dini inanışlarını yansıtmaktadır.

Müzik, Her zaman Türk toplumlarında birleştirici bir unsuru olarak görülmüştür. Kazılarda bulunan mezar taşlarındaki figürler ve minyatürlerde yer alan müzisyen figürleri, müziğin sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir. Ayrıca, savaş müziklerinin (nevbet geleneği) hem moral yükseltici hem de iletişim aracı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Selçuklular ve öncesi Türklerde müzik, sadece bir sanat dalı değil, aynı zamanda toplumsal, ritüel ve kültürel hayatın merkezinde yer alan bir unsurdur. Arkeolojik buluntular, bu zengin kültürel mirasın anlaşılmasında kilit rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Altınölçek, S. (2014). Türk Tasavvuf Musikisi. *Yeni Türkiye Dergisi Türk Musikisi Özel Sayısı 57*, 853-860.
- Arkeofili. (2022). *kısaca arkeoloji nedir*. arkeofili: <https://arkeofili.com/kisaca-arkeoloji-nedir/> adresinden alınmıştır
- aslan, r. (2012). *academia.edu*. türkiyenin kültürel mirası: https://www.academia.edu/52090184/T%C3%BCrkiyenin_K%C3%BClt%C3%BCrel_Miras%C4%B1_I adresinden alınmıştır
- Birol CAN, M. I. (2013). “ARKEOLOJİ” VE “SANAT TARİHİ” BİLİMLERİNİN KURUMSAL VE KURAMSAL. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 171-177.
- Dervişoğlu, S. (2018). *Arkeolojinin tarihi*. *academia.edu*.: https://www.academia.edu/36817761/ARKEOLOJ%C4%B0N%C4%B0N_TAR%C4%B0H%C4%B0 adresinden alınmıştır
- Fagan, B. (2004). *Arkeolojinin kısa tarihi*. Alfa Araştırma.
- Güler, H. (2018). *TAŞLARIN RUHU: ORHUN YAZITLARI*. *dergipark.org.tr*: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1177710> adresinden alınmıştır
- karaağaç, b. (2018). *dergi park.org*. makale,arkeolojik çağlarda anadoluda müzik: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyasobed/issue/37840/437695> adresinden alınmıştır
- Narşap, M. (tarih yok). Pazırık Kurganlarının Kalıntı ve Buluntularına Göre Bozkır Kavimlerinde Sosyal Hayat . *Bellek.Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* .
- Öztaner, S. H. (2017). *DİSİPLİNLERARASI ve TEMATİK İSLÂM TARİHİ YAZILARI - I*. *academia.edu*: https://www.academia.edu/38053689/Arkeolojinin_Tarih_Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1ndaki_Yeri_ve_%C3%96nemi adresinden alınmıştır

- Urtekin, E. (2021). *Bazı erkeolojik yöntemler ile yapılan çalışmalar ve elde edilen sonuçlar* . academia.edu.:
https://www.academia.edu/55189734/Baz%C4%B1_Arkeometrik_Y%C3%B6ntemler_ile_Yap%C4%B1lan_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalar_ve_Elde_Edilen_Sonu%C3%A7lar_adresinden_alınmıştır
- Uslu, R. (2014). Selçuklu ve Osmanlı Türk Musikisi. *Yeni Türkiye Dergisi Türk Musikisi Özel Sayısı 57*, 446-461.
- Vural, F. G. (2016). *İslamiyetten Önce Türkler'de Kültür ve Müzik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.İmak Ofset Basım Yayın.
- Vural, F. G. (2018). *Belleten.gov.tr*. Çeng Çalgısının Seluklu Seramiklerine Yansıması: <https://belleten.gov.tr/ozet/322/tur> adresinden alınmıştır
- Vural, T. (2019). *academia.edu*. türkün müziği askeri müzik,türk Musikisi Atlası: https://www.academia.edu/106515246/T%C3%9CRK%C3%9CN_M%C3%9CZ%C4%B0%C4%9E%C4%B0_ASKER%C4%B0_M%C3%9CZ%C4%B0K adresinden alınmıştır
- Yıldız, A. (1992). *polen.itu.edu*. Türkler de Askeri Müzik: <http://polen.itu.edu.tr> adresinden alınmıştır
- Türkiye bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu , Bilim ve Teknik 2008<https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=wGEiIJAhdHVPcsXFC2YCZ0RH?dergiKodu=4&cilt=41&sayi=622&sayfa=68&yaziid=27038>

